

Deel III. Thema's in de commissie voor de kerkorde en de behandeling ervan door de generale synode 1945-1950

14. De kerk en de gemeenten

14.1. Dit hoofdstuk

14.1.1. Onderzoeksvragen bij dit hoofdstuk

Bij dit hoofdstuk gaat het om de onderzoeksvragen hoe er is nagedacht over de verhouding tussen de landelijke kerk en de plaatselijke gemeente en hoe deze relatie is geformuleerd in de kerkorde. Is de landelijke kerk de optelsom van alle gemeenten? Of zijn alle gemeenten slechts onderdelen van de landelijke kerk als eigenlijke kerk of is er nog een derde weg?

Tevens wordt de vraag gesteld of er bij het formuleren van het kerkbegrip direct al aandacht gegeven wordt aan het apostolaat. Dit is wel te verwachten, omdat er in de voorafgaande jaren steeds weer gezegd is dat de kerk apostolair van aard is.

14.1.2. De lijn van dit hoofdstuk

Nu in dit deel de bespreking in de synode aan de orde komt, behandel ik ter inleiding eerst wat er in de generale synode in de loop der jaren is gezegd over de nieuwe kerkorde (14.2). Hierna komt aan de orde wat er in de commissie voor de kerkorde is gezegd over de landelijke kerk (14.3.1) en over de plaatselijke gemeente (14.3.2). Hierna zien we de behandeling van art. I in de generale synode (14.3.3). In de paragraaf komt niet veel aan de orde, omdat de discussie vooral gaat om de verhouding tussen de landelijke kerk en de plaatselijke gemeente en over de positie van de Walen. Deze onderwerpen komen apart aan de orde. Art. II krijgt bij de behandeling in de synode nog een eigen accent (14.3.4).

Maar wat is de verhouding tussen landelijke kerk en plaatselijke gemeente? Dit is uitvoerig aan de orde geweest in de commissie voor de kerkorde (14.3.5). Ook in de generale synode is deze verhouding besproken (14.3.6). In 14.3.7 wordt apart aandacht geschonken aan de positie van de Walen in de nieuwe kerkorde. In 14.4 eindigen we met de beantwoording van de onderzoeksvragen.

14.2. De verwachting die de kerk heeft van de nieuwe kerkorde

Dat de kerk een hoge maar geen overspannen verwachting van de kerkorde mag hebben, is in de loop der jaren ter synode een- en andermaal benadrukt. Als Gravemeyer tijdens de vergadering van vrijdag 9 juli 1948 iets vertelt over de achtergronden van het ontwerp begint hij met te zeggen: 'We voelen dit ogenblik als zéér groot', maar tegelijk voegt hij de vraag eraan toe: 'Is het ook groot bij God? De Kerkorde kan de Kerk niet redden; dit kan alleen God. We moeten ons diep afhankelijk gevoelen. De reorganisatie moet door reformatie gedragen worden. We moeten de orde van het leven zoeken, anders wordt de Kerkorde weer een dodelijke wet.'¹¹³² De hele kerk moet samen de gemeenschappelijke schuld en de verantwoordelijkheid voelen. Zo zal de kerk in diepe nood bijeen zijn en zoeken naar de levensorde van de kerk.

Preses Wesseldijk stelt op 14 juli 1948 de synode voor het voorstel van de centrale commissie van rapport over te nemen om het *ontwerp kerkorde* ter kennis van de gehele kerk te brengen. Men kan dan in de classicale vergaderingen al beginnen met de bespreking van de structuur en de grondlijnen van de kerkorde en kan de kerk met de behande-

¹¹³² *Handelingen 1948*, 91.

ling meelevens. Zo gaat het om de hele kerk.¹¹³³ Bij de opening van de vergadering van de generale synode op 18 oktober 1948 roept Wesseldijk de synode op te bedenken dat het bij de nieuwe kerkorde om niets minder gaat dan om de vernieuwing van de kerk.¹¹³⁴

Bij de verdubbelde synode (20 november tot 7 december 1950) wijst Wesseldijk de synodeleden ook op de twee zijden. De generale synode zal eraan moeten denken dat organisatie of reorganisatie niet iets is wat de kerk levend zal maken. Omgekeerd kan geen reorganisatie de Heilige Geest in de weg staan. 'We behoeven de organisatie van de Kerk niet te overschatten. Dit moeten zij bedenken, die alles van de Kerkorde verwachten, of van aanvaarding onheil vrezen. Wij mogen de Geest niet in de weg staan en dienen zulk een kerkorde voor te staan, die Christus niet belemmert Zijn Kerk te regeren.'¹¹³⁵ Het ontwerp zal mensenwerk blijven, maar het moet tegelijkertijd toch gezien worden als een uiting van het heimwee naar een echte kerk dat in de kerk is ontwaakt. Daar mag de kerk blij mee zijn. Tegelijk is er de hoge verwachting dat de oplossing van het kerkelijk vraagstuk in Nederland de sleutel vindt in de oplossing van het kerkelijk vraagstuk van de Hervormde Kerk. Hij beëindigt zijn opening met de woorden: 'Als wij ons beraden over een nieuwe organisatie, moeten we dat in ootmoed doen, wetende dat God alleen de Kerk weer levend kan maken.'¹¹³⁶

Als art. XXVII in tweede lezing wordt vastgesteld, wordt daarmee tegelijk de inhoud van de term 'kerk orde' of 'orde der kerk' vastgesteld, namelijk als zijnde de verzamelnaam voor kerkorde plus ordinanties plus generale regelingen.

Voor de eindstemming over de nieuwe kerkorde geeft Emmen zijn visie weer op de betekenis van de nieuwe orde van de kerk.¹¹³⁷ De kerkorde stelt tegenover de visie van de Doleantie een nieuwe visie, waardoor het de kerk mogelijk wordt gemaakt in haar ambtelijke vergaderingen 'om na verbreking van het juk der reglementaire organisatie thans in dankbare gehoorzaamheid aan de Heilige Schrift en in gemeenschap met de belijdenis onzer vaders opnieuw, in het aangezicht der onstuimige vragen van het huidig tijdsgewricht, Kerk van Christus te zijn.'¹¹³⁸ Ook Emmen verwacht het niet van de nieuwe kerkorde als zodanig. Bij hem leeft eveneens de wetenschap dat de arbeid tot herordening van het kerkelijk leven slechts dan enige waarde heeft, wanneer zij gedragen wordt door de verantwoordelijkheid voor de herleving van de kerk als kerk van Christus. Gravemeyer stelt bij deze gelegenheid eveneens dat de nieuwe kerkorde niet het eindpunt zonder meer is, maar een beginpunt om samen een weg te gaan als kerk van Christus.¹¹³⁹

Dat het zo niet alleen ligt bij hen die hebben meegewerkt aan het ontwerp van de nieuwe kerkorde, wordt vertolkt door ouderling De Geer, die bij zijn stemadvies zegt: 'Dáárover zijn wij het *allen* (curs. RvK) wel eens, dat onze Kerk iets diepers behoeft dan reorganisatie – zij behoeft reformatie. Reorganisatie werkt *dan* alleen weldadig, wanneer zij *symptoom* is van waarachtige innerlijke vernieuwing (...) Deze orde der Kerk moet dan ook geestelijk worden gebruikt, niet vleselijk.'¹¹⁴⁰

Bij de opening van de bijzondere vergadering van de generale synode in de Nieuwe Kerk te

¹¹³³ *Handelingen 1948*, 225.

¹¹³⁴ *Handelingen 1948*, 227.

¹¹³⁵ *Handelingen 1950/1951*, dl. II, 1253v.

¹¹³⁶ *Handelingen 1950/1951*, dl. II, 1254.

¹¹³⁷ *Handelingen 1950/1951*, dl. II, 1830-3.

¹¹³⁸ *Handelingen 1950/1951*, dl. II, 1830.

¹¹³⁹ *Handelingen 1950/1951*, dl. II, 1837.

¹¹⁴⁰ *Handelingen 1950/1951*, dl. II, 1858.

Amsterdam op dinsdag 1 mei 1951 zegt Wesseldijk dat de bedoeling van de nieuwe kerkorde is om uit het kerkelijk leven van de Hervormde Kerk weg te doen wat naar haar wezen in de Kerk van Christus niet thuishoort.¹¹⁴¹ De kerkorde bedoelt dat de kerk weer kerk zal worden in de echte zin: één rondom de waarheid. En opnieuw: 'Zij is een begin. Een nieuw begin.'

14.3. Artt. I en II, Van de kerk en van de gemeenten in de commissie

14.3.1. Art. I, Van de kerk in de commissie

Het door Wagenaar in zijn eerste ontwerp geformuleerde artikel over de kerk sneuvelt al direct bij de behandeling ervan in de commissie voor de kerkorde.¹¹⁴² De tekst luidt:

I. Van de kerk.

De Nederlandse Hervormde Kerk, als deel van de enige, algemene christelijke kerk, is de zichtbare gemeenschap van allen, die – geroepen door het Woord Gods en geleid door de Heilige Geest – Jezus Christus erkennen als hun Hoofd en Heer, en
 hetzij onder openlijke belijdenis van hun geloof tot haar zijn toegetreden,
 hetzij door de heilige doop vooralsnog bij haar zijn ingelijfd,
 hetzij door geboorte gerekend worden mede tot haar te behoren,
 hetzij onder uitdrukkelijke volharding bij een daar afgelegde belijdenis des geloofs uit een andere kerk der reformatie tot haar zijn overgekomen.

Wagenaar geeft te kennen dat de bedoeling van zijn ontwerp in artt. I en II is de verhouding van algemene kerk en plaatselijke gemeente aan de orde te stellen, met de nadruk op de algemene kerk.

Haitjema is van mening dat de compleetheid van de plaatselijke gemeente aanvaard dient te worden zonder daarmee in plaatselijke autonomie te vervallen. Hij vindt dit artikel echter te veel dogmatisch uitgewerkt, een te veel confessioneel omschreven uiteenzetting die zó niet in de kerkorde behoort. Hij vindt de definitie tegelijk een halve definitie, omdat alleen gerekend wordt met de *communio fidelium*, de gemeenschap der heiligen. Het andere aspect: de kerk als kerk des Woords en van de sacramenten is buiten beschouwing gelaten. Wat hem ook treft is dat de klok van 1852 teruggedraaid wordt naar 1816, toen men zei: *de Hervormde Kerk bestaat uit allen in Nederland, die de hervormde godsdienst belijden*. In de wijziging van 1852 werden de plaatselijke gemeenten als eenheden geponeerd.

Van Ruler valt Haitjema bij. Hij vraagt zich echter wel af of de kerk in de kerkorde geduid moet worden. Severijn is dezelfde gedachte toegedaan. Gravemeyer is van mening dat toch op de een of andere wijze moet aangegeven worden welke kerk het is die door deze kerkorde wordt geordend. Ook al wil Scholten niet beginnen met een definitie, het dient toch duidelijk voor ogen te staan wat onder kerk verstaan wordt. Gravemeyer stelt voor terug te vallen op de formulering van art. I uit het huidige Algemeen Reglement.¹¹⁴³

¹¹⁴¹ *Handelingen 1951/1952*, 9.

¹¹⁴² Balke en Oostenbrink-Evers, *De Commissie voor de Kerkorde*, 189-91.

¹¹⁴³ Art. 1. De Nederlandsche Hervormde Kerk bestaat uit al de Hervormde gemeenten in het Koninkrijk der Nederlanden, Waalsche, Presbyteriaansch-Engelsche en Schotsche, zoowel als Nederlandsche. (vervolg vlg pag.)

Aanvankelijk krijgt hij bijval, maar Wagenaar protesteert dat dit alles veel te vlak en te laag van inzet, redactie en peil is. Emmen wil in de formulering naar de confessie verwijzen. De commissie komt tot de volgende redactiewijziging:

Van de kerk.

De Nederlandse Hervormde Kerk, overeenkomstig haar belijdenis openbaring der ene heilige algemene christelijke kerk, omvat alle hervormde gemeenten in Nederland, alsmede de erkende hervormde gemeenten in de vreemde.

Later wordt door de commissie de laatste zinsnede gewijzigd in: *in haar verband opgenomen*, omdat het woord 'erkende' het gevaar in zich draagt andere gemeenten 'als niet erkend' uit te sluiten.¹¹⁴⁴

In de synode wordt bij de eerste lezing in juli 1948 het 'omvat' gewijzigd in 'bestaat uit' (zie 14.3.4.).

14.3.2. Art. II. Van de gemeenten in de commissie

Art. II luidt in het ontwerp van Wagenaar:

Van de gemeenten

Die tot de kerk behoren worden met het oog op
de bediening van Woord en sacramenten
de uitoefening van het opzicht en
het dienstbetoon aan elkaar en de wereld

verenigd tot gemeenten, staande onder leiding en opzicht van een kerkenraad, gevormd door de ambtsdragers der gemeente.

Van Ruler heeft bezwaar tegen de formulering 'door belijdenis des geloofs tot de kerk toegetreden'.¹¹⁴⁵ De eigenlijke band van de mens met de kerk wordt niet gelegd in de belijdenis, maar in de doop. De belijdenis is erkenning van de doop. Uiteindelijk zien alle leden van de commissie de noodzaak dat opgesomd moet worden wie er tot een gemeente behoren. Van Ruler brengt naar voren dat men niet primair lid van de Nederlandse Hervormde Kerk is, maar lidmaat van de plaatselijke gemeente. Hij wil het woord 'bijzondere' bij 'gemeente' dan ook laten vervallen. Om de gemeente toch nader te preciseren wordt het bijvoeglijk naamwoord 'hervormde' toegevoegd. Scholten wil geformuleerd zien welke personen lid van de kerk zijn. De commissie formuleert dit vanuit belijdenis, doop en geboorte. De overkomst vanuit andere kerkgenootschappen dient niet hier, maar in de ordinanties geregeld te worden. Wel wil de commissie iets laten uitkomen van het tweezijdige van *de paradox* algemene kerk – plaatselijke gemeente.¹¹⁴⁶ Om die reden

Met andere Christelijke Kerken binnen het Koninkrijk der Nederlanden, in wier symbolische en liturgische geschriften eenheid met of nauwe verwantschap aan de Nederlandsche Hervormde Kerk tot uiting komt, kan contact en samenwerking worden gezocht naar de bepalingen in Hoofdstuk IV van dit reglement. *AR 1948*, 1.

¹¹⁴⁴ Balke en Oostenbrink-Evers, *De Commissie voor de Kerkorde*, 347.

¹¹⁴⁵ Balke en Oostenbrink-Evers, *De Commissie voor de Kerkorde*, 192-6.

¹¹⁴⁶ De aanduiding komt bij Haitjema vandaan, die aangeeft dat het in art. 3 van het Algemeen Reglement gaat 'om de paradox: algemene kerk / plaatselijke gemeente te doen uitkomen. Iets van dit tweezijdige dient even onder woorden gebracht.' Balke en Oostenbrink-Evers, *De Commissie voor de Kerkorde*, 195. Art. 3 Algemeen Reglement luidt: 'Deze allen blijven tot de bijzondere gemeente, bin-

wordt toegevoegd: *'mitsdien tot de Nederlandse Hervormde Kerk'*.

Als voorlopige redactie wordt bij de eerste behandeling vastgesteld:

Krachtens de bediening van Woord en sacramenten met het oog op de uitoefening van het opzicht en tot het dienstbetoon aan elkaar en aan de wereld, *behoren tot een hervormde gemeente en mitsdien tot de Nederlandse Hervormde Kerk:*

Zij die door belijdenis des geloofs in het openbaar belijdende leden der kerk zijn geworden;¹¹⁴⁷

Zij, wier inlijving in de *gemeenschap der kerk bevestigd is door de heilige doop;*

Zij die geboren zijn uit *Hervormde ouders.*

Op voorstel van Severijn wordt later het begin gepolijst tot:

Krachtens de bediening van Woord en sacramenten behoren tot een hervormde gemeente en mitsdien tot de Nederlandse Hervormde Kerk, *zijnde alzo gesteld onder het opzicht en gehouden tot het dienstbetoon aan elkaar en aan de wereld, etc.*

14.3.3. Art. I in de synode

De discussie bij art. I gaat in de generale synode vooral over de verhouding tussen de landelijke kerk en de plaatselijke gemeente.¹¹⁴⁸ Dit aspect behandel ik in een aparte paragraaf (14.3.5). Ook de positie van de Waalse gemeenten komt bij art. I ter sprake. Dit onderwerp behandel ik vanwege de historische waarde eveneens in een aparte paragraaf (14.3.7).

Verder komen er in de synode alleen 'losse' opmerkingen ter sprake. Emmen formuleert als enige bezwaar tegen art. I dat er gesproken wordt over de Nederlandse Hervormde Kerk. Deze naam benauwt hem de laatste tijd. In Amerika vroeg men 'of de Nederlandse Hervormde Kerk een staatskerk is. Spreker voelt ervoor te spreken over "Hervormde Kerk in Nederland". We zijn een Kerk niet *van* maar *vóór* het volk. Er is geen Kerk in de wereld, die haar naam nog zo formuleert als de Nederlandse Hervormde Kerk.'¹¹⁴⁹ De centrale commissie van rapport geeft aan deze aanduiding wel juister te vinden, maar toch voor de historische continuïteit te kiezen.

Even later wordt het voorstel van Emmen nog apart in bespreking gegeven, Berkelbach van der Sprenkel juicht het voorstel uit oecumenisch oogpunt toe. Van Ruler neemt het voor de oude naam op. Volgens hem zitten er twee principes achter de twee namen ten aanzien van de kijk op de katholieke kerk. 'Ziet men deze catholiciteit kwantitatief of kwalitatief? Is er een catholieke kerk over verschillende landen verdeeld, of ligt de catholiciteit daarin, dat de Kerk zich verbindt met de volkeren der aarde? Is het nationale iets zuiver werelds of is er een priesterlijk verband met het volk als aspect van de catholiciteit

nen welker ressort zij naar de burgerlijke wet woonplaats hebben, en mitsdien tot de Nederlandsche Hervormde Kerk behooren, zolang zij niet door woord of daad ten duidelijkste toonen, zich van haar af te scheiden, of door haar van hunne betrekking tot de Kerk vervallen zijn verklaard.' *AR 1948*, 4.

¹¹⁴⁷ Bij de ordinantie voor de vorming en de inrichting van gemeenten wordt later aandacht besteed aan het feit dat men niet zomaar in een boze bui het lidmaatschap van de kerk kan verbreken door een briefje te schrijven. Om die reden wordt daar opgenomen dat men zich alleen aan de gemeente en aan de kerk kan onttrekken door 'een uitdrukkelijke mondelinge verklaring aan de kerkenraad'. Balke en Oostenbrink-Evers, *De Commissie voor de Kerkorde*, 424, 523.

¹¹⁴⁸ *Handelingen 1948*, 103-110.

¹¹⁴⁹ *Handelingen 1948*, 106.

der Kerk?' Hij vervolgt: 'De Gereformeerde catholiciteit is een catholiciteit van het Rijk en omvat geheel het handelen Gods. In de naam "Hervormde Kerk in Nederland" zit een stuk natuurlijke theologie.'¹¹⁵⁰

Wolfensberger sluit zich bij Van Ruler aan. Hij verwijst naar de naam Evangelische Kirche in Duitsland. Deze 'is mede en door dr. Barth beïnvloed'.¹¹⁵¹ Hij is ook argwanend door het gejuich van de oecumenici. Hij wil het erfgoed van de Hervorming bewaren dat in de naam Nederlandse Hervormde Kerk wordt uitgedrukt.

Emmen zegt in een volgende vergadering graag een opmerking te willen maken over de verhouding van het nationale en het katholieke. De volgende dag deelt hij mee dat hij in overleg met Van Ruler tot de conclusie gekomen is dat de discussie over deze zaak thans te veel tijd zou vragen.

14.3.4. Art. II in de synode

Bij de behandeling van de eerste lezing in de synode wijzigt deze de formulering enigszins. Achter '*belijdende leden*' wordt tussen haakjes ter verduidelijking '*lidmaten*' ingevoegd, omdat de kerkorde de begrippen 'belijdend lid' en 'lidmaten' afwisselend gebruikt. J.J. Poldervaart wil het geheel dynamischer hebben en stelt voor aan het begin te lezen: '*Krachtens het genadeverbond* behoren tot een hervormde gemeente en mitsdien enz.' Het amendement Poldervaart wordt aanvaard (30 tegen 15 stemmen). Dit heeft ook gevolgen voor de discussie over het laatste lid. Vanuit het verbond wil de synode het amendement van K.J. van der Berg, namelijk om te lezen '*gedoopte Hervormde ouders*' niet overnemen. Er wordt gedacht vanuit het verbond en daarom is het niet mogelijk een grens te trekken. Wolfensberger 'heeft vanuit de praktijk het gevoel, dat het wel eens tot de restrictie, die ds. *van den Berg* wil maken, zal moeten komen, maar hij durft het nu niet aan, de Doop in het eerste geslacht al tot een dam te maken'.¹¹⁵² De Bruijn antwoordt: 'Wij weten niet hoever God Zijn genadeverbond uitstrekt. Er zijn mensen, wier ouders niet gedoopt waren en die toch nog tot de Hervormde Kerk willen worden gerekend. De komende kerkorde zou hen moeten afwijzen, als het amendement aanvaard werd.'¹¹⁵³

14.3.5. Verhouding landelijke kerk en plaatselijke gemeente in de commissie

Net als bij de werkorde komen we in de besprekingen van de commissie geregeld gedeelten tegen over de verhouding tussen de landelijke kerk en de plaatselijke gemeente. Het is naar aanleiding van punt 5 uit de brief de dato 14 december 1945 al onderwerp van bespreking tijdens de eerste vergadering van de commissie.¹¹⁵⁴ In deze brief lezen we bij punt 5: '*Hoe denkt men over de lijn in het project, waarbij de ambtelijke vergaderingen van onderop gebouwd zijn en de dienst aan het kerkenwerk vanuit die vergaderingen door centrale organen wordt gestimuleerd?*'

Wagenaar geeft aan dat hij zich heeft laten leiden door de gedachte dat *de regering* van de kerk *van onderop* door de ambten geschiedt. Daarnaast zag hij de mogelijkheid van een zekere *stuwings en leiding* van het kerkelijk leven van boven naar beneden door centrale

¹¹⁵⁰ *Handelingen 1948*, 109.

¹¹⁵¹ *Handelingen 1948*, 109.

¹¹⁵² *Handelingen 1948*, 115.

¹¹⁵³ *Handelingen 1948*, 115.

¹¹⁵⁴ Balke en Oostenbrink-Evers, *De Commissie voor de Kerkorde*, 136-8.

uit de vergaderingen geboren organen, oftewel de raden.¹¹⁵⁵ Dit had hij ook al uiteengezet in de toelichting bij zijn concept.¹¹⁵⁶

In 14.3.2 zagen we reeds dat niet zonder reden gesproken werd over *de paradox* algemene kerk – plaatselijke gemeente. In deze discussie is er een hele worsteling gaande om grip op het geheel te krijgen. Emmen stelt dat in de structuur van boven naar beneden ook het belijden betrokken moet worden, omdat de algemene kerk de belijdende kerk is. Het is de synode die belijdt en vanuit dit belijden zullen de plaatselijke gemeenten moeten leven. Wagenaar ziet het belijden en het opzicht echter als zaken van de ambtelijke lijn, van beneden naar boven. Het belijden is het werk van de ambten. Het belijden met ‘de daad’ geschiedt voor een belangrijk deel ook onder stimulans van de organen. Scholten stelt vast dat principieel wordt gesteld dat de kerk van onderop is opgebouwd. Hij noemt als voorbeeld de zending. Wagenaar stelt dat de zendingsdrang van beneden komt en de regeling van boven. Haitjema noemt dan het belijden. Wagenaar antwoordt dat het belijden gevoed, gestimuleerd wordt uit de ambtelijke organen en voor een deel verwerkt wordt door de stimulerende raden. De kerk *begint* bij de gemeenten. Er zijn echter dingen die van bovenaf moeten geschieden. Wagenaar onderstreept dat de ambtsdragers in de synode afgevaardigd zijn door de classis en dat de leden van de classis afgevaardigd zijn door de kerkenraden. Zij vormen als zodanig in de meerdere vergaderingen geen ‘losstaande laag’. Daarom is de kerk bijeen, omdat de afgevaardigden van alle gemeenten bijeen zijn. Severijn trekt de lijn door naar Voetius: ‘De classicale vergadering is kerk, de provinciale synode is de kerkenraad van de coetus van de provincie en de generale synode is de coetus van de Verenigde Provinciën.’ Haitjema zegt dat het gezag van de meerdere vergaderingen in de ambten ligt. Scholten concludeert dat de gedachten van Wagenaar door de vergadering worden bevestigd. Wagenaar vult nog eens aan dat hij bij dit ontwerp geheel uit het episcopale vaarwater wilde blijven. De opdracht komt in de kerk van beneden af. Emmen onderstreept dit met zijn conclusie dat de structuur van de kerkorde presbyteriaal is en niet democratisch.

De Vos beaamt dit alles met zijn opmerking dat hij daarom de onderscheiding bredere en smallere vergadering juist vindt dan die van hogere en lagere. Berkelbach van der Sprenkel is eveneens van mening dat de onderscheiding hoog en laag vermeden moet worden.

De paradox keert steeds weer terug. Bij art. V van de ambtelijke vergaderingen wordt dan ook én in de tekst van Wagenaar én in de voorlopig vastgestelde redactie begonnen met de woorden van art. 1 van de synode van Embden (1571), die door Voetius zijn aangeduid als de gulden regel (*canon aureus*) van de kerkorde¹¹⁵⁷: ‘*opdat niet de ene gemeente over de andere, het ene ambt over het andere, noch de ene ambtsdrager over de andere heerschappij voere.*’¹¹⁵⁸ Vanuit deze lijn wordt ook bij de bedieningen gerespecteerd dat nooit een bediening vanuit een meerdere vergadering kan worden ingesteld zonder toestemming van en zonder de binding aan de kerkenraad ter plaatse.¹¹⁵⁹ De plaatselijke gemeente is ook verantwoordelijk voor het apostolaat. Zij is volwaardig kerk en kan onder

¹¹⁵⁵ Balke en Oostenbrink-Evers, *De Commissie voor de Kerkorde*, 136.

¹¹⁵⁶ Balke en Oostenbrink-Evers, *De Commissie voor de Kerkorde*, XLI.

¹¹⁵⁷ G. Voetius, *Politica Ecclesiastica*, I (Amstelodami 1663), 1, 20.

¹¹⁵⁸ Balke en Oostenbrink-Evers, *De Commissie voor de Kerkorde*, 246v.

¹¹⁵⁹ Balke en Oostenbrink-Evers, *De Commissie voor de Kerkorde*, 261v.

een bepaald aspect ook als algemene kerk beschouwd worden, aldus Haitjema.¹¹⁶⁰ De kerkenraad van de plaatselijke gemeente blijft verantwoordelijk voor de kerkdiensten en voor de liturgie.¹¹⁶¹ Volgens De Vos moet een gemeente niet zomaar een predikant op de kansel aan kunnen treffen die zij niet begeert.¹¹⁶²

De plaatselijke zelfstandigheid wordt in alle opzichten erkend, maar op een bepaalde wijze. Deze mag niet leiden tot plaatselijk isolement.¹¹⁶³

De verhouding tussen de landelijke kerk en de plaatselijke gemeente komt ook ter sprake in het overleg met de vertegenwoordigers van de Gereformeerde Kerken in Nederland.¹¹⁶⁴

Haitjema spreekt dan over *de dubbele lijn in de structuur*. Het lichaam van Christus krijgt gestalte in een plaatselijke gemeente, in een streek, in een land. Hoe is de verhouding van de plaatselijke gemeente ten opzichte van de algemene kerk? Het frappante is dat Haitjema nu niet zozeer denkt in de ambtelijke lijn, maar vooral aan de raden. Hij vervolgt: 'Bij ons bleek de laatste jaren centrale aanpak nodig, bijvoorbeeld ten aanzien van het jeugdwerk en ten aanzien van de verhouding tegenover de overheid. Er zijn gedeputeerden voor bepaalde zaken gekomen en in raden als lichamen van advies verenigd.' Hij tracht het wat te relativeren door eraan toe te voegen: 'Daarnaast is er een poging tot zekere decentralisatie van wat aldus groeide via de provinciale kerkvergaderingen.' Hij spitst dit toe in de vraag: 'Hebt u de indruk dat er hier van hiërarchie sprake is?'

Nauta antwoordt: 'U gaat uit van de landskerk, wij van de plaatselijke gemeente.' Hij voegt er echter tegelijk aan toe: 'Ze moeten beiden tot hun recht komen. Dat is de historische moeilijkheid.' Dat is echter niet alles: 'Maar aan de andere kant: uw formulering van art. I kerkorde zou nooit de onze kunnen zijn.' Opmerkelijk is het antwoord dat Van Ruler hierop geeft: 'Artikel I en II kerkorde zijn in ons ontwerp *alleen gekomen om burgerrechtelijk bij het verleden aan te sluiten* (curs. RvK). In artikel IV en volgende zien we terstond de lijn van de plaatselijke gemeente uit naar omhoog.'

Haitjema geeft aan art. I van de kerkorde voor geen prijs te willen verliezen. Wij maken niet een kerkorde voor de plaatselijke gemeente, maar voor het geheel van de landskerk. De verhouding tussen algemene en plaatselijke kerk is *dialectisch*. Severijn verklaart zich een sterk voorstander van het recht van de plaatselijke gemeente. Wat haar zelfstandig maakt is dat zij alles heeft wat de kerk van Christus kerk maakt. Dat geldt ook van de classis. Aan het slot van dit punt geeft Den Hartogh toe eigenlijk geen verschil te zien tussen hun deputaten en de hervormde raden. Het eigenlijke bezwaar richt zich tegen een al te sterke bemoeienis van de kerk met het publieke leven.

14.3.6. Verhouding landelijke kerk en plaatselijke gemeente in de synode

Bij de behandeling van het rapport van de centrale commissie van rapport komen in de generale synode eerst algemene beschouwingen aan de orde. K.J. van den Berg brengt naar voren: 'Er komen al dadelijk bij art. I van de Kerkorde vragen op ten aanzien van de zelfstandigheid van de plaatselijke gemeente. Er zijn artikelen, die een episcopale lijn aanduiden, die de zelfstandigheid van een plaatselijke gemeente aantast. Het is meer naar het

¹¹⁶⁰ Balke en Oostenbrink-Evers, *De Commissie voor de Kerkorde*, 363v.

¹¹⁶¹ Balke en Oostenbrink-Evers, *De Commissie voor de Kerkorde*, 497, 634v.

¹¹⁶² Balke en Oostenbrink-Evers, *De Commissie voor de Kerkorde*, 497.

¹¹⁶³ Balke en Oostenbrink-Evers, *De Commissie voor de Kerkorde*, 580.

¹¹⁶⁴ Balke en Oostenbrink-Evers, *De Commissie voor de Kerkorde*, 594v.

Nieuwe Testament alle nadruk op de plaatselijke gemeente te leggen.¹¹⁶⁵

Ouderling H.J. Voors laat het ontwerp liever niet de kerk ingaan, maar naar de gemeenten gaan. De kerk, dat zijn de gemeenten. Naar zijn mening is er Bijbels gezien geen kerk.¹¹⁶⁶

Er zijn slechts gemeenten. Verder komt het in de Bijbel niet. Zelfs het zogenaamde apostelconvent te Jeruzalem is een bijeenkomst van de oudsten van de gemeente van Jeruzalem. Het valt hem op dat in de kerkorde op vele plaatsen waar de gemeente bedoeld wordt, kerk staat. Hij mist het zichtbaar maken van de historische groei waarbij uit de gemeenschap van de gelovigen gemeenten ontstonden, die zich aansloten om een kerk te gaan vormen. Hij ervaart het als een positieve correctie dat de centrale commissie van rapport met een amendement komt dat niet wil lezen dat de kerk de gemeenten omvat, maar zij *bestaat uit*. Het is ouderling Voors nog niet voldoende. Hij mist de erkenning dat de gemeente de grondvorm is en dat zij het lichaam van Christus is. Hij spreekt ook eschatologisch vanuit de tekenen van de tijden. Het waarlijk gemeente-zijn van de gemeenten zal beslissend zijn voor het in stand blijven van de kerk der vaders.

Honders, de voorzitter van de centrale commissie van rapport, zegt in zijn beantwoording dat in het Nieuwe Testament niet alleen over de plaatselijke gemeente wordt gehandeld, doch ook, zoals in Handelingen 15, aanwijzingen liggen, dat de zogenaamde autonomie van de plaatselijke gemeente meer een geestesproduct van de negentiende eeuw is. Ook in de Dordtse kerkorde van 1619 wordt het begrip 'Kerke' af en toe in het enkelvoud gebruikt, al komt het meervoud meer voor. Aan het slot geeft hij aan dat hij vooral argumenteert vanuit een centrale gemeente met diverse wijkgemeenten: 'Als men bij de decentralisatie ook de wijkgemeente als zelfstandige gemeente wilde zien, zouden we de congregationalistische kant opgaan. We moeten er ook voor waken, het accent te sterk op de plaatselijke gemeente en op de gelovigen in de gemeente te gaan leggen.'¹¹⁶⁷

Bij de behandeling van art. I komt het amendement ter sprake van de centrale commissie van rapport om het woord 'omvat' te veranderen in 'bestaat uit'. Zij vindt dat het woord 'omvat' als aanduiding van een activiteit te veel nadruk legt op de algemene kerk. Door het begrip 'bestaat uit' wordt beter uitgedrukt dat zij, hoewel de Hervormde Kerk meer is dan de som van de gemeenten, toch uit gemeenten opgebouwd is.¹¹⁶⁸ De Gereformeerde Bond stelt voor: 'tot het verband der Nederlandse Hervormde Kerk behoren'. Dit gaat verder en is volgens de centrale commissie van rapport werkelijk congregationalistisch.¹¹⁶⁹

Berkelbach van der Sprenkel adviseert de synode te kiezen voor 'bestaat uit en omvat'. Van Ruler merkt op dat bij de conceptie van de artikelen uitgegaan werd van het gegeven dat de artt. I en II essentieel bij elkaar horen. In art. I gaat het om de gemeente en in art. II loopt het uit op de algemene kerk. De commissie voor de kerkorde ging uit van de grondconceptie van de compleetheid van de plaatselijke gemeente of kerk. Daar is alles: alle ambten en alle sacramenten. Het komt erop aan dat men inziet dat dit impliceert dat de

¹¹⁶⁵ *Handelingen 1948*, 90.

¹¹⁶⁶ *Handelingen 1948*, 94v.

¹¹⁶⁷ *Handelingen 1948*, 97.

¹¹⁶⁸ *Handelingen 1948*, 103.

¹¹⁶⁹ Bij de behandeling in tweede lezing op 20 november 1950 blijkt uit de consideraties dat vier classicale vergaderingen deze lezing hebben overgenomen. De centrale commissie van rapport wijst deze lezing als onaanvaardbaar af, omdat ze is ingegeven door een kerkopvatting die het gevaar van congregationalisme in zich draagt. Als er al gesproken kan worden van autonomie van de plaatselijke gemeente, dient deze toch niet zo te worden geaccentueerd dat de Hervormde Kerk slechts wordt gezien als een bundeling van de afzonderlijke gemeenten. *Handelingen 1950/1951*, dl. II, 1262.

plaatselijke gemeente essentieel met de andere plaatselijke gemeenten samenwoont. Anders wordt het verband sacraal of zuiver werelds. De algemene kerk hoort tot het wezen van de plaatselijke gemeente. Er kan niet van de autonomie van de plaatselijke gemeente gesproken worden. Dit is episcopaaal. Dan is er één instantie die het in de kerk voor het zeggen heeft. In werkelijkheid heeft Christus zeggenschap over Zijn kerk en moeten de verschillende instanties elkaar daarom respecteren. De zelfstandigheid van de plaatselijke gemeente kan alleen gerespecteerd worden als men evenzeer de zelfstandigheid van de classis, provincie, algemene en oecumenische kerk respecteert. Het woord 'verband' moet daarom afgewezen worden. Dit zou iets zijn wat aan de compleetheid van de plaatselijke gemeente toegevoegd moet worden.

De synode besluit met algemene stemmen de formulering 'De Nederlandse Hervormde Kerk ... bestaat uit al de Hervormde gemeenten' aan te nemen.¹¹⁷⁰

14.3.7. De positie van de Walen in de nieuwe kerkorde

Bij de behandeling van het concept Wagenaar merkt Haitjema op dat hij in art. I de Waalse gemeenten mist die in art. 1 van het Algemeen Reglement genoemd worden naast de Nederduitse gemeenten.¹¹⁷¹ Wagenaar antwoordt dat de positie van de Walen opnieuw bekeken moet worden. Scholten zou deze aparte gemeenschap binnen de kerk willen afschaffen, omdat er niet zoveel Franssprekende Nederlanders meer zijn. Wagenaar wil de Walen met de andere met name genoemde gemeenten uit art. 1 Algemeen Reglement (de Schotse en de presbyteriaanse Engelse) niet meer noemen in art. I van de kerkorde, maar hun positie regelen in de overgangsbepalingen. Zeydner wijst erop dat dit op veel tegenstand zal stuiten. Haitjema noemt het een te snelle executie, wat door Gravemeyer beaamd wordt. Besloten wordt deze zaak met de Walen te bespreken en tevens genoemden over te brengen naar de overgangsbepalingen. Deze beslissing wekt onder de Walen veel teleurstelling en bezwaar.¹¹⁷² Gravemeyer brengt naar voren dat hij in 1945 bij het tot stand komen van de werkorde persoonlijk toegezegd heeft het voortbestaan van de Walen als afzonderlijke groep te zullen voorstaan. Berkelbach van der Sprenkel acht de situatie van de Walen zo uitgesleten dat het niet onrechtvaardig is daaruit in de nieuwe kerkorde de reële consequenties te trekken. Besloten wordt aan de Walen de uitnodiging te doen toekomen twee afgevaardigden te zenden voor de volgende vergadering. Tijdens deze vergadering op zaterdag 21 februari 1948 zijn namens de Waalse Reünie aanwezig pasteur R. Blommaert, pasteur G.Y.P.A. Forget en L.P. Reyss.¹¹⁷³ Gravemeyer vertelt dat Blommaert hem eraan heeft herinnerd dat, toen tijdens de besprekingen over de werkorde de Walen beducht waren in de toekomst helemaal te zullen verdwijnen, hij Blommaert heeft beloofd de Walen te zullen verdedigen. De Walen brengen zelf naar voren zeer teleurgesteld te zijn. Reyss vermeldt dat de Walen niet dood zijn, maar levend. Ze vertegenwoordigen in onze kerk historisch een belangrijke werkelijkheid. Zij hebben een grote bijdrage geleverd aan de zaak van de Reformatie in ons land. Zij voelen zich door dit ontwerp aangevallen en bedreigd. Berkelbach van der Sprenkel wijst erop dat er ook een realiteit is: 'Uw groep omvat 19 predikantsplaatsen waarvan er 10 vacant zijn, en telt samen 4538 zielen, dat is minder dan één Hervormde wijk in Amsterdam bijvoor-

¹¹⁷⁰ *Handelingen 1950/1951*, dl. II, 1262.

¹¹⁷¹ Balke en Oostenbrink-Evers, *De Commissie voor de Kerkorde*, 190.

¹¹⁷² Balke en Oostenbrink-Evers, *De Commissie voor de Kerkorde*, 561.

¹¹⁷³ Balke en Oostenbrink-Evers, *De Commissie voor de Kerkorde*, 595-7.

beeld!¹¹⁷⁴

Blommaert wijst erop dat de kerk leeft door de Heilige Geest en die vraagt niet naar getallen. Er is ook de Waalse werkelijkheid, de 'esprit Walonne'. Van de 8000¹¹⁷⁵ Walen zullen er nog geen honderd tot de Hervormde Kerk willen blijven behoren. Gravemeyer wijst op de mogelijkheid van het vormen van een Waalse classis, dan komen ze 'helemaal in huis wonen'. Aan het einde wordt besloten dat de heren Gravemeyer, Emmen, De Vos en Wagenaar met Reyss, Blommaert en Forget een bespreking zullen hebben ten einde tot een bevredigende regeling te komen.

Tijdens de behandeling van de kerkorde in eerste lezing komt op vrijdag 9 juli 1948 een voorstel van de centrale commissie van rapport op tafel, waarin zij de suggestie doen aan art. I een nieuwe alinea toe te voegen: *'Tot de Hervormde gemeenten worden mede gerekend de Waalse, Presbyteriaans-Engelse en Schotse gemeenten.'*¹¹⁷⁶

De commissie is van mening dat het niet wenselijk is de positie van de Waalse gemeenten alleen in overgangsbepalingen te regelen. Het bestaan van de Waalse gemeenten hangt daarvoor te nauw samen met de geschiedenis en de signatuur van de Nederlandse Hervormde Kerk. De commissie stelt tevens voor hun kerkrechtelijke positie in een afzonderlijke ordinantie te regelen. De commissie denkt aan het vormen van een classicaal ressort. Blommaert stelt voor de tweede alinea op te nemen in de eerste, omdat dan de historische wording beter tot uitdrukking komt. Hij memoreert het Convent van Wezel, de Synode van Dordrecht en het Labadisme. 'Ten aanzien van het Algemeen Reglement van 1816 nam de Waalse gemeente een houding aan, die bewees, dat ze het welzijn van de Hervormde Kerk op het oog had. Ze opponeerde nog sterker dan de Classis Amsterdam.'¹¹⁷⁷ Ten aanzien van de oplossing van een classicaal ressort voelt hij enige melancholie, omdat de Waalse commissie altijd gelijkgesteld werd met een provinciaal kerkbestuur.¹¹⁷⁸ Hij kan zich met de gedachte van een classicaal ressort wel verenigen, maar

¹¹⁷⁴ Balke en Oostenbrink-Evers, *De Commissie voor de Kerkorde*, 596.

¹¹⁷⁵ Blommaert hanteert een beduidend groter getal dan Berkelbach van der Sprenkel. Het verschil kan ik niet herleiden.

¹¹⁷⁶ *Handelingen 1948*, 104, 107-9.

¹¹⁷⁷ *Handelingen 1948*, 107.

¹¹⁷⁸ Blommaert verwijst terecht naar de geschiedenis. In *De Commissie voor de Kerkorde* ligt de geschiedenis niet helder op tafel en zijn de leden meer gericht op het in hun ogen geringe aantal leden. Een goed overzicht biedt het artikel van C. van den Broeke, 'Non-Geographic Classes? Reformed Geography', in: *Journal of Reformed Theology*, 7 (Brill, Leiden 2013), 1-18. Van den Broeke laat zien dat de Waalse classis de enige uitzondering is op het geografische principe van de Nederlandse Hervormde Kerk. De synode te Dordrecht van 1578 besluit dat Duitse en Waalse kerken vanwege de taal (artt. 44 en 46, Rutgers, *Acta*, 245) toegestaan wordt om bijeen te komen in afzonderlijke kerkenraden, classes en particuliere synoden. De Waalse particuliere synode mag ook twee predikanten en twee ouderlingen zenden als afgevaardigden naar de generale synode. De synode van Dordrecht (1578) geeft ook ruimte om als particuliere Waalse synode te vergaderen. Art. 46 bepaalt wel dat zo'n synode geen verandering mag aanbrengen in de belijdenis of in de kerkorde. De synode van Middelburg (1581) besluit dat een aparte Waalse generale synode niet mogelijk is. De synode geeft de Walen toestemming om te vergaderen in aparte kerkenraden, classes en een particuliere synode (Rutgers, *Acta*, 389v.). Deze lijn wordt voortgezet op de synode van 's Gravenhage (1586). De beslissingen en gedragslijnen van de synoden uit de zestiende eeuw worden bevestigd door de synode van Dordrecht, 1618 / 1619. Van den Broeke laat zien dat al hebben de Walen een bijzondere plaats in de kerk in Nederland, zij zich ook verbonden voelen met het geheel. Zij zijn door hun vertegen-

maakt een voorbehoud, omdat de desbetreffende ordinantie nog niet klaar is.

Berkelbach van der Sprengel memoreert dat het toch ingrijpend is en dat men in de commissie voor de kerkorde moest kiezen tussen de piëteit en de realiteit. 'Wat betekent het, dat voor Frans verstaanden een beschikking is getroffen, dat men over het gehele land wonende tot een Waalse gemeente kan behoren, eigen examens, visitatie enz. heeft?' De generale synode neemt het amendement aan dat de Walen een classicaal ressort zullen vormen.

In de vergadering van de commissie voor de kerkorde van 31 maart 1949 start de verdere bespreking vanuit deze besluiten.¹¹⁷⁹ Wagenaar brengt naar voren dat hij er veel meer voor voelt om de synode eens over de positie van de Walen in te lichten. 'Van 1800 levende kerkvoogdijen vragen we dat ze haar positie grondig veranderen en de gestorvenen zouden we een groteske positie geven!' Gravemeyer acht daarentegen het besluit van de synode wijs. Het is voor hem een ondergeschikte kwestie. 'Herrie rond dit punt: processen over kerkgoederen etc. moeten vermeden worden.' Wagenaar brengt vanuit de bespreking met de Walen naar voren dat zij drieërlei taak zien:

- a. het verbreiden van de Franse theologie in onze kerk;
- b. evangelisatie onder kringen die wij niet bereiken;
- c. het vormen van een vluchtheuvel voor hen die zich van de hervormde richtingsstrijd willen distantiëren.

Wagenaar heeft de Walen geantwoord dat zij dit alleen kunnen realiseren als ze als groep in onze kerk leven en niet ernaast. Een aparte classis zet hen naast het levend verband van de kerk. 'Maar de Walen zijn pas tevreden als ook de visitatie en de examinatie hun eigen aangelegenheid is. Zij willen een kerk naast de Hervormde Kerk zijn, in federatief verband.' De commissie besluit dat de commissie Emmen, Wagenaar en Gravemeyer, rekening houdend met het gevoel van de vergadering, in nieuwe besprekingen treden met de Walen.

Bij de behandeling van het rapport van de eerste subcommissie van rapport ten aanzien van ord. 1, art. 30 (kerkelijke indeling) wijst synodevoorzitter Wesseldijk erop dat de Walen ten onrechte als kerkprovincie zijn aangegeven, terwijl besloten is dat zij een classis zullen vormen. Dit is ongewenst aangegeven, wat verwachtingen zou wekken. Blommaert deelt mee dat de verwachting al was gewekt dat de Walen een kerkprovincie zouden vormen. De voorzitter deelt mee dat dit gecorrigeerd wordt. Blommaert vraagt zich van stemming te mogen onthouden.¹¹⁸⁰

In de vergadering van 13 oktober 1949 komt de centrale commissie van rapport met een voorstel in ord. 1 een nieuw art. 10 in te voegen, dat luidt:¹¹⁸¹

De Waalse gemeenten, die een afzonderlijke Waalse classis vormen, komen bijeen in de Waalse Reünie, waarop alle bepalingen van toepassing zijn, welke in de ordinanties gelden voor de Classicale Vergadering en de Provinciale Kerkvergadering. De Waalse Reünie kiest op gelijke

woordigers aanwezig op de vergaderingen van de generale synode van Dordrecht (1578), van Middelburg (1581), van 's Gravenhage (1586) en van Dordrecht (1618 / 1619).

¹¹⁷⁹ Balke en Oostenbrink-Evers, *De Commissie voor de Kerkorde*, 617v.

¹¹⁸⁰ *Handelingen 1949*, 589. Zie voor vergissing 585, waar de Waalse Reünie als elfde kerkprovincie staat genoteerd.

¹¹⁸¹ *Handelingen 1949*, 945-7.

wijze als de Classicale Vergadering een breed Moderamen, dat onder de naam 'Waalse Commissie' alles verricht wat in de ordinanties is opgedragen aan het breed Moderamen van een Classicale Vergadering en aan het breed Moderamen van een Provinciale Kerkvergadering.

Dit voorstel wordt aanvaard. Het betekent dat de Walen ook hun eigen gedelegeerden kunnen aanwijzen voor de colloquia van hen die als predikant bij de Waalse gemeenten zullen dienen, ook visitatie en opzicht zullen door de Walen zelf verzorgd worden. Blommaert uit dankbaar te zijn voor de gevonden oplossing.

14.4. Beantwoording van de onderzoeksvragen bij dit hoofdstuk

De kerk ziet uit naar de nieuwe kerkorde, maar verwacht niet dat deze de kerk levend zal maken. Tegelijk is het werken aan de nieuwe kerkorde een uiting van het heimwee naar een echte kerk. Ook wordt gehoopt dat de kerkorde wezenlijk zal bijdragen aan de oplossing van het kerkelijk vraagstuk van de Hervormde Kerk. De nieuwe kerkorde dient in ieder geval om uit het kerkelijk leven van de Hervormde Kerk weg te doen, wat naar haar wezen in de kerk van Jezus Christus niet thuishoort.

Bij de behandeling van art. I in de commissie wordt de compleetheid van de plaatselijke gemeente vastgesteld zonder te vervallen in autonomie. Bij de behandeling van art. II worden de zaken duidelijk gedefinieerd door de leden allereerst te laten behoren tot de hervormde gemeente en mitsdien tot de Nederlandse Hervormde Kerk. Ook wordt verwoord dat niet bij de belijdenis, maar in de doop de eigenlijke band van de mens met de kerk gelegen is.

Bij de behandeling in de synode doet Emmen nog een voorstel tot wijziging van de naam in Hervormde Kerk in Nederland. Van Ruler gaat hierop in en komt met zijn theocratische gedachte. Het gaat niet om de katholieke kerk die zich verdeelt over de volkeren, maar om een katholieke kerk die zich verbindt met de volkeren. Het nationale is priesterlijk. Het gaat om de katholiciteit van het Rijk.

Bij de behandeling van art. II wordt het kerkbegrip meer veranderd dan de synode waarschijnlijk zelf doorheeft. De grens van 'geboorteleden' wordt niet getrokken bij 'geboren uit *gedoopte* ouders', terwijl in de argumentatie niet alleen gesproken wordt over: 'Wij weten niet hoever God Zijn genadeverbond uitstrekt', maar ook over: 'Er zijn mensen van wie de ouders niet gedoopt waren en die toch nog tot de Hervormde Kerk *willen worden gerekend* (curs. RvK).'

In de commissie wordt gesproken over de paradox van de landelijke kerk en de plaatselijke gemeente. Er wordt gediscussieerd over wat van beneden komt en wat van boven komt. De opdracht komt van beneden af, de stuwing van boven af. De ene gemeente mag niet over de andere heersen en de ene ambtelijke vergadering niet over de andere. Zo kan er geen bediening in een gemeente worden ingesteld zonder toestemming van de gemeente zelf. De plaatselijke gemeente is volwaardig kerk en kan in een bepaald opzicht gezien worden als complete, als algemene kerk. Tegelijk is er geen sprake van autonomie of plaatselijk isolement. De kerkorde is immers een kerkorde voor de landelijke kerk.

In de generale synode wordt ook uitvoerig gesproken over deze verhouding. Er zijn stemmen die de zelfstandigheid van de plaatselijke gemeente nog meer willen benadrukken. In ieder geval wordt de formulering dat de landelijke kerk de gemeenten omvat gewijzigd in 'bestaat uit'. Bij het waken tegen al te grote nadruk op de zelfstandigheid speelt vooral de centrale gemeente een belangrijke rol. Velen willen niet dat de wijkgemeenten veranderen in zelfstandige gemeenten.

De Walen hebben moeten strijden voor hun positie. De commissie voor de kerkorde gaat

meer uit van het 'als tot niet gekomen zijn' van de Waalse gemeente, waarvan de som der leden gelijk is aan of kleiner dan het aantal leden in een Amsterdamse wijkgemeente.

De Walen benadrukken de betekenis van de Waalse gemeenten in het verleden. Zelfs de protesthouding tegenover het Algemeen Reglement van 1816 wordt ingebracht. Tevens benadrukken zij de betekenis van het voortbestaan van Waalse gemeenten voor het heden. Uiteindelijk wordt alleen deze verandering doorgevoerd dat de Waalse gemeenten geen zelfstandig provinciaal kerkbestuur meer zijn, maar een classis worden, waarbij de classis wel de vroegere taken krijgt toebedeeld.

Bij de eerste artikelen komt ook het apostolaat op wezenlijke wijze ter sprake. Bij de verhouding landelijke kerk – plaatselijke gemeente wordt het apostolaat benoemd als verantwoordelijkheid van de plaatselijke gemeente. Zo wordt het ook in art. II uitgesproken, waar het gaat over dienstbetoon aan elkaar en aan de wereld. De theologische formulering van het wezen van kerk en gemeente is zo vanaf de inzet apostolair bepaald. Van Ruler plaatst de naam Nederlandse Hervormde Kerk in een theocratisch kader.